

Джури козака Швайки (скорочено)

Володимир Рутківський

*Володимир Рутківський
Роман "Джури козака Швайки"*

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

КНИГА ПЕРША

Частина перша.

Втеча з рідного дому

СМЕРТЬ ГАФУРА-АГИ (березень 1487 року)

Кінь Вітрик вже котрий день ніс на собі знеможеного вершника з пораненою рукою. За ними гнався загін татар ногайців. Перед Вітриком простягалися дніпровські плавні. Праворуч – неозорий степ, скоро мали з'явитися байраки. Знеможений вершник просив коня бігти до Барвінка.

А ногайці були зовсім поруч. Широкою підковою оточували вони самотнього втікача. Посередині летів сам Гафур-ага – дебелий, сивуватий татарин зі шрамом через щоку. Він хотів зловити втікача живим, щоб добре познущатися. Бо козак вчинив ногайцям багато лиха: попереджав села про набіги, завжди вислизав з рук, а позаминулого року перетворився на вовка та вбив вночі родича Гафур-аги.

Втікача звали Швайкою, бо штрикав ординців, мов швайка (швайка – товсте шило, інструмент чоботаря). Татари уже третій раз поміняли коней, а наздогнати Швайку не могли. Раптом Вітрик повернув і заніс Швайку у діброву. Татари кинулись на сліди. Зненацька на коня Гафур-аги накинувся вовк. Татарин загинув, а його помічники кинулись тікати. Згодом з протилежного боку діброви вийшов знеможений Вітрик. Він прошкував до старого воронівського городища. На Вітрикові лежав непритомний Швайка.

ПРОВОДИ КОЗАКІВ

Мати Санька знову загадала йому пасти курчат, хоч йому вже 12 років. Вона дуже боялася за сина, бо на село нападали татари, і сама минулого року вбила трьох. Санько вважав, що вміє подумки віддавати накази і прохання. Наприклад, раз Санько подумки попрохав маму не шмагати його лозиною. Мама справді відкинула лозину, але вибила долонею. Про це вміння навіть Грицик не знав, а він найліпший Саньків товариш. Грицик мав пасти за селом панські телиці, але прибіг до друга, бо сільські хлопці збиралися козакувати. Санько відпросився в мами, і хлопці побігли.

У Воронівці як тільки висівали в землю зерно, найметкіші хлопці збивалися у ватагу і йшли у дніпровські плавні полювати на звіра чи ловити рибу. Це називалося

козакуванням.

Саньків далекий родич і сусіда дід Кібчик інколи казав, що по-татарському козак – вільна людина, котра полює, чи йде на ногайця. Дід Кібчик козакував майже все своє життя, навіть до самого моря добирався. Таке хіба що одному козакові Швайці нині під силу. Проте того Швайку ніхто у Воронівці не бачив.

Грицик був сиротою (батьків вбили татари і спалили хату). Він був непосидючим хлопцем, весь час хотів щось розізнавати.

Сільські хлопці збиралися біля річки Іржавиця. Цього року козакувати збиралися Левко Заярний, Лесь Одуд, Володко Кривопичко, Тиміш Перепічка, Марко Кожушний і ще кілька хлопців з далеких кутків. Грицик хотів і сам попливти з хлопцями, але був ще замалий. Матері плакали за синами, а дід Кібчик давав хлопцям поради: остерігатись татар, на Кам'яному острові знайти Байлемового Василя і пристати до нього. Біля діда був онук Демко Дурна Сила. Його так називали, бо був дуже сильним, хоч був лиш на три роки старший від Санька і Грицика. Демко теж мріяв козакувати.

Хлопці попливли. Санько чомусь був переконаний, що з хлопцями нічого лихого не станеться. А звідкіля йшла та певність – і сам не знав. Грицик і Санько поверталися разом із дідом Кібчиком. Грицик мав зіркі очі, хотів переконати діда, що вже годиться для козакування. Тому сказав, що на старих згарищах бачив нечисту силу. Дід Кібчик стривожився. Він насварився, щоб Грицик там не вештався. Ще й вухо нам'яв.

ВРЯТУЙМО ВОРОНІВКУ!

Хлопці сиділи під тином Санькової хати. Грицик розповів, що вчора гнав череду до Воронівки трохи пізніше. Одна дурна телиця побігла до гори, де лежало згарище Сидіркового подвір'я. А праворуч, за плавнями, був Вовкулацький кут. Казали, там водяться справжні вовкулаки. А дорога від Вовкулацького кута до Воронівки одна – через кам'яну гору. Отож сів Грицик край гори та й задумався, як бути далі. І раптом бачить – щось ворухнулося, потім стукнуло, пізніше зблиснуло. Почулося гарчання. Щось погналося за ним. Грицик сказав, що то була телиця, але вона чогось налякалася. Зранку Грицик збігав туди і побачив людські і вовчі сліди.

Санькові перехопило подих. Про вовкулаків казали, що вони ще страшніші од татарів. Хлопці замислилися. Бо коли вже дід Кібчик не повірив, то що ж тоді казати про інших. Грицик і Санько вирішили піти туди, можливо врятують село від вовкулаки. Санько трохи боявся.

Раптом в селі з'явився велетенський бугай Петрик. Він люто ревів, у селі зчинився переполох. І тут Демко Дурна Сила рушив назустріч розлютованій тварині. Але Демка спинив дід Кібчик. Грицик без будь-якого остраху рушив назустріч бугаєві. Петрик підкорився йому. Вони подалися до череди. Коли вони минали Санькове подвір'я, Грицик неголосно сказав Санькові, що візьмуть з собою Демка.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

ПОХІД НА ВОВКУЛАКІВ

Демко Дурна Сила стояв біля повітки і в задумі чухав те місце, котре було трохи нижче спини. Його побив дід, бо Демко зламав граблі. На діда Демко не ображався, бо це була єдина рідна людина.

Прийшли Санько з Грициком і попросили Демка піти з ними на вовкулаку. Згодився Демко йти з хлопцями лише тоді, коли взяв до рук замашну довбеньку. Йти мали вночі.

Демко міг не спати хоч цілу ніч. Грицик теж навчився прокидатися коли завгодно. Найважче було Санькові, бо лягав рано і вставав пізно. Він прив'язав до ноги мотузок і викинув надвір інший кінець. Так вночі його розбудили Грицик і Демко.

До лісу увійшли, коли місяць підбився високо в небо. Нарешті попереду забовваніли руїни. Грицик показав пальцем на дворище підстарости Сидірка, одного з найкращих воронівських козаків. З кам'яного льоху вів потайний хідник. А з льоху теж був потайний хід до болота, куди татарин нізащо не полізе. Проте не допомогли Сидіркові ні хідники, ні кам'яний льох. Наклав він головою під час раптового татарського нападу. А жінку його і малого сина так і не знайшли.

Трійця тихенько пробралася до дворища і зачалася. З того боку, де був кам'яний льох, долинали звуки, які скидалися чи на стогін, чи на тяжке зітхання. Хлопці кинулися окреслювати довкруг себе кола, щоб захиститися від вовкулаки. Санько сидів у колі і заснув.

Місяць усе вище піднімався у небі. З низин повільно підповзав туман. Стогін чи то зітхання повторилося, перейшло у глухий, підземний голос. Згодом той переріс у тихе загрозливе гарчання. І знову замовк.

Грицикові здалося, ніби в дверях щось засіріло. Він похапцем тричі перехрестив неясну сіру пляму. Проте сіра пляма ледь-ледь ворухнулася. Грицикові здалося, що та пляма стала скидатися на згорблену дідусеву постать. Нараз незвична млявість огорнула хлопця. Не було сил навіть поворухнутися. Демко теж опустився. І десь, ніби зовсім збоку, з'явилася вовча пащека.

Удосвіта хлопці прокинулися і побачили, що Демкова довбня висить на берестку. Двері кам'яниці були зачинені. Але біля них було кілька слідів. Вони вели від кам'яниці у бік Вовкулацького кута.

Повернулися хлопці, коли в селі ще всі спали. Але дід Кібчик зустрів Демка і добре вибив, щоб більше туди не ходив. За якусь хвилину Демко гнав корову до череди і чухав звичне місце.

СУПЕРЕЧКА

Пилип Швайка – високий жилавий чоловік, ще майже парубок, найкращий вивідник переяславської землі, стояв перед паном Кобильським, канівецьким старостою. Пан говорив, що його і Швайкові діди разом воювали під Синіми Водами, прогнавши трьох ханів. А дід Швайки – Митро, разом з дідом Кобильського пшеницю грекам возили. Тепер пан пропонував Швайці слідкувати за парубками, які козакують, щоб пан міг збирати з них впольоване і вловлене.

Швайка на таке не погодився, бо одна річ слідкувати за татарами, а інша – за

своїми. Тим більше, що пан переяславський староста Михайло Масло дозволяє козакувати всім, хто того забажає. Кобильський боявся Масла, бо той був людина гарячкувата, не встигнеш і озирнутися, як перестанеш бути паном.

Пан вихопив шаблю, що була при поясі, і замахнувся на гостя. Швайка швидко вибив зброю з його рук. Швайка пішов, а пан покликав Тишкевича і наказав вбити Швайку, тільки десь подалі звідси.

Швайка без поспіху їхав лісовою дорогою. Він ще й дотепер клекотав гнівом. Ну й негідник цей пан Кобильський! Мало того, що свої села обдирав, так ще й хлопців-козаків йому видавай! І як же хитро повів: наші предки давали відкоша татарам, то ж і ми повинні триматися разом.

Пилип не пам'ятав свого батька. Не змогли татари вибити його з хати, то спалили разом з нею. Швайка все це бачив на власні очі, бо встиг сховатися в болоті. Його хата була за воронівською кам'яною горою.

Вночі Швайка зрозумів, що за ним стежать люди Кобильського. Та своїх не хотілося вбивати. Якби це були татари, Швайка ні миті не гаявся б. Швайка зітхнув, потому описав широку дугу і вийшов на дорогу далеко за засідкою.

ПАСТУХИ

Грицик випасав худобу ще з трьома дідами. Коли худоба лягала на відпочинок, діди починалися такі балачки, що Грицикові аж подих перехоплювало: про свої битви з татарами, про козакування, і про нечисту силу, яку діди бачили на власні очі. Або ж дід Микола почне балакати по татарському, а Грицик повторює за ним. Дід знає татарську, бо цілих п'ять років пробув у полоні.

Але так було не щодня. Все залежало від бугая Петрика. Коли він був не в гуморі, бідні діди рятувалися від нього на деревах. За Грициком же Петрик бігав, мов цуценятко, навіть коли лютував. От і сьогодні Петрик був у кепському гуморі. Тож мудрі діди трималися подалі.

Грицик майстрував калинову сопілку. Одну собі, а іншу Санькові. Воронівські хлопці ставилися до Санька трохи насторожено: Санько посеред гри міг відійти і до чогось прислухатися, або ні сіло, ні впало візьме та й скаже: за Городищем телиця в болото залізла. Хлопці туди – а воно й справді так. Ще Санька вважали маминим синочком, бо тітка Мокрина його й на крок не відпускає від себе. Та Грицикові до того байдуже. Головне – Санько вірний товариш і ділиться, чим може.

Раптом діди почимчикували до коней, що паслися в кущах на узліссі, бо побачили що їде пан Кобильський. Коли наїжджав пан, дідам часто діставалося канчуком по спині. То погано, мовляв, випасають панську худобу, то не там поять, то ще щось.

Грицик лишився сам з худобою. Пан, як і Петрик, був сьогодні не в гуморі. Він знав від Швайки, що скоро налетять татари, тому вирішив зібрати до свого обійстя якомога більше дорослих хлопів з села і запастися харчами.

Про те, що довколишнім селам теж потрібно якимось боронитися і годуватися, пан Кобильський думав менш за все. То вже їхній, хлопський клопіт. А ще пана Кобильського непокоїло те, що без його нагляду лишалися лайдаки, котрі подалися

козакувати. Бо йому мала належати десята частка їхньої здобичі.

Пан покликав Грицика, але хлопець сказав, що не може підійти, бо бугай дуже лютий. Тишкевич кричав на хлопця, але бугай Петрик виступив наперед, і кінь Тишкевича позадкував. Пан Кобильський гучно зареготав і подався у Воронівку.

Тільки-но вершники щезли у видолінку, як старі діди повернулися. Вони відпустили Грицика в село, щоб подивився, чого пан приїхав.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

ГРИЦИКОВІ ЖАРТИ

Зойки і розпачливе жіноче голосіння здійснювалися над Воронівкою. Панові слуги хапали все, що потрапляло їм до рук, і зносили на царину, куди Тишкевич уже зігнав з десяток воронівських возів. Біля них прив'язали хлопців, що не пішли козакувати і тепер мали боронити пана Кобильського від татарського набігу. Діда Кібчика хотіли побити, але його взявся обороняти Демко Дурна Сила. Він з такою силою турнув старшого челядника Тишкевича в плече, що той зарився в пилюку. Потім ще двох кинув. Врешті, Демка зв'язали.

Що було далі, Грицик дивитися не став. І побіг до Санька. Санькове подвір'я мало такий вигляд, ніби ним пройшовся гурт свиней. У повітрі ще кружляло пір'я. Двері до сажу і хати були широко прочинені. Сам Санько з плачем намагався відкотити від льоху кілька здоровенних каменюк. Ними люди пана закрили маму у льосі, щоб вкрати одіж, подушки, сувій полотна. Мокрина – мама Санька, могла добре захищатися, але її набрехали, що хочуть пити, вона пішла в льох по квас, а її закрили.

Хлопці звільнили маму з льоху. А панські челядники уже закінчували з ловами. На возах пронизливо верещали свині, мекали вівці, гелготіли гусаки. Раптом на царину вилетіли Грицик і Санько. Вони кричали, що йдуть татари. Челядники миттю опинилися на конях і на чолі зі своїм паном рвонули так, що пилюка здійнялася до неба. Слідом за ними сипонули до своїх хат воронівці. Вони хапали малих дітей і бігли з ними хто куди.

Грицик закричав, що це неправда про татар. Метушня потроху припинилася, над селом здійснювся регіт. Дід Кібчик говорив, що це так не минеться. Тому Санькові і Грицикові треба тепер ховатися. А молоді хлопці з села вирішили іти козакувати.

БУГАЙ ПЕТРИК

Грицик навчив Санька, як підійти до бугая Петрика. Щось ніби підказувало Санькові, що йому цього бугая боятися не слід. Поволеньки, крок за кроком наближався Санько до грізного бугая. Пригостив його травою. Бугай задер голову і підставив хлопцеві горлянку, щоб почухав. Санько подружився з бугаєм.

В цей час дід Миколи стояв і пильнував, чи не їде пан, щоб хлопці могли втекти.

Грицик мав кілька справжніх татарських луків з сагайдаками, повними стріл, з півдесятка ножів і три шабляки, теж татарські. Все це Грицик свого часу розшукав біля старого городища підстарости Сидірка. Друзі взялися чистити зброю. Потому

хлопці вляглися в холодку і заходилися грати на сопілках. За цим заняттям хлопці й не завважили, як дід Микола змахнув рукою і скотився з пагорба. Отямилися лише тоді, коли на шляху з'явилися два вершники – слуги пана.

Єдиним захистом для хлопців залишився бугай. Грицик схопив приятеля за руку і потяг його за Петрикову спину. Петрик нагнув важку голову у бік прибульців і загрозливо заревів. Вершники нерішуче зупинилися. Вони вже чули про шалену вдачу бугая. Але знали також, що чіпати Петрика не можна, бо то панове добро.

А на Петрика находив шал. Санько гукнув тікати і кинувся у бік Чортового яру. Вершник уперішив свого коня і кинувся навперейми втікачам. Тієї ж миті Петрик кинувся до нього. Бугай роздер живіт коня, поруч лежало непорушне тіло слуги. Інший вершник пустив у хлопців три стріли. А затим чимдуж погнав коня назад, бо Петрик уже був неподалік від нього.

Хлопці переховувалися в чагарях до ночі. Вони страхалися з'явитися на очі навіть дідам-пастухам. Лише пізно увечері городами прокралися до Санькової хати. Мати схопила хлопців, втягла їх до хати. Санько мимоволі зойкнув – мамине обличчя було геть вкрите синцями. Мати радила тікати. Дала свитку, сорочки, вузлик з хлібом. Сказала вернутися за тиждень. Проте хлопці не повернулися ні за тиждень, ні за місяць.

А за якусь годину до Санькової хати зі стогоном придибав дід Кібчик, теж побитий. Він хотів порадити хлопцям, куди тікати і ховатися. Та було пізно.

ЛЮДСЬКИЙ ГОЛОС МЕЖИ ЗВІРІВ

За селом Грицик вирішив іти до Сторожового дуба. Дерево стояло на півдорозі до Сули і було дуже високим. З його вершини можна було побачити геть усе: Сулу та Дніпро, очерети Вовкулацького кута, саму Воронівку, навіть канівецьке городище Кобильського.

Старі люди казали, нібито колись на місці Воронівки стояло місто Римів, а в ньому була велика сторожова застава. І на цьому дубі завжди сидів дозорець. В одному місці гілки перетиналися так, що можна було навіть лежати.

Хлопці забралися туди і заснули на дубі. Проте проспали недовго. Зненацька з глибини лісу до них долинув жахний рев. Йому у відповідь озвалося моторошне виття. А ще за якийсь час під дубом протупотів гурт свиней.

Грицик знов заснув, а Санько заснути вже не міг. Він раптом відчув, що над ними нависла небезпека. Йому здалось, що побачив дику кішку, яка на когось накинулася. І справді, через хвилю до них долинуло задоволене мурмотіння. Згодом Санько розгледів сіру пляму, що рухалася у бік Сторожового дуба.

Під дубом почулося шкрябання. Скидалося на те, що дика кішка гострила кігті. Згодом сіра пляма повільно поповзла по стовбуру. Санько напружено вдивлявся у сіру пляму, котра піднімалася вгору. Подумки він умовляв кішку не лізти. Так і сталося.

Санько признався Грицикові про це. А з сусіднього дерева на них знову світило двійко вогників. Проте Санькові було вже байдуже. Йому страшенно захотілося спати. Та заснути знову не вдалося. За деякий час з темряви долинув стукіт копит, що

наближався до Сторожового дуба. Хтось чхнув, кашлянув і поїхав далі.

Почало розвиднюватися. Густі тумани повільно потягнулися від Вовкулацького кута повз Сторожовий дуб у бік Воронівки.

Санько хотів спати. Нараз перед його очима зринула постать білобородого діда. Дідові уста щось шепотіли до Санька, проте він не міг розібрати, що саме. А коли постать відпливла в далеч, — Санько раптом побачив себе і Грицика на трав'янистій купині, котру повільно зносила вниз дніпрові течія. А попереду виднівся Кам'яний острів, хоч хлопець ніколи його не бачив.

Грицик розбудив друга і сказав, що тікатимуть до Кам'яного острова, бо йому теж таке приснилося. Під дубом лежало двійко ножів, два луки і сагайдаки зі стрілами. То були скарби з Грицикового сховку.

МЕДОВА ЯМА І ВОВК

По обіді хлопці були далеко за Сулою. Починалися геть незнайомі місця. Чим далі було від Воронівки, тим певніше почувався Грицик. Степ був рівний, мов долоня. І ніде — жодного татарина. Хіба промайне вдалині стадо диких коней-тарпанів, чи покажеться на могилі кам'яна баба. В плавнях теж було тихо. Одразу за Сулою Грицик підстрелив дві качки. Хлопці розвели багаття і добряче пообідали.

Ввечері хлопцям здалося, що за ними стежить щось сіре. Тепер хлопці йшли обережніше. Довкола хлопців вилися бджоли. З кожним кроком їх ставало дедалі більше. Раптом Санькова нога провалилася у щось тепле і липке. Тієї ж миті над ним здійнялася хмара бджіл. Хлопці мчали степом, мов двійко наполоханих оленів. Тепер їм було не до татар. Отямилися хлопці в очереті. Виявилося, що Санько провалився у медову яму! Хлопці були геть покусані бджолами.

Санько і Грицик зайшли у байрак, а згодом — у невеличкий вибалок, щоб попити води. Санько запропонував зробити пліт, але Грицик хотів іти пішки. Раптом хлопці побачили по той бік річки здоровенного вовчиська. Хлопці завмерли. Вовк улігся на траву і позіхнув, вишкіривши ікла. Задкуючи, хлопці відійшли від берега. Певний час вовк зацікавлено спостерігав за ними. Зненацька нашорошив вуха і щез у кущах.

Грицик погодився робити пліт. До того ж усе було під рукою — і сухі палиці, і торішня трава, і мотузки дикого хмелю. Хлопці забралися на плота і попливли за течією до Дніпра. Вони ще раз побачили вовка.

НІЧНІ СУПУТНИКИ

Другий день пливли хлопці тихим дніпровим плесом. На світанні приставали до берега, аби вполювати якусь птаху. Поївши, шукали дикий щавель, ласували солодкими коренями ситнягу чи добудовували плота. Хлопці зробили весло, настелили сіна і пливли, лежачи. Грицик говорив, що мріє стати таким козаком, як Швайка, що уміє перекидатися на вовка. Швайка часто вбирається у татарську одіж і вміє балакати по-татарському. Грицик мріяв помститися татарам за батьків, а Санько — за тата.

Грицик трохи знав татарську від діда Миколи і згодився навчити Санька. Та раптом хлопці помітили, що за ними хтось пливе. І хлопці пірнули до нори, що була в копичці сіна на плоті. Почулася пісня:

Ти ногаєць, я ногаєць,
Оба ми ногайці.
Ти попався Вирвизубу,
Я попався Швайці...

З імлі випірнуло два човни. На першому сиділо троє. Задній, порожній, був прив'язаний до першого. Це були люди пана, які їхали відбирати у козаків здобич.

НА ОБІЙСТІ РУДОГО МАЦИКА

Хлопці підігнали плота до піщаної коси. Грицик чув, що навпроти Кам'яного острова росте діброва, і там є дуб майже такий, як Сторожовий. Треба було знайти хоч когось, щоб розпитати дорогу.

Приховавши пліт від чужого ока, друзі поснідали і подалися у плавні. Декілька раз мало не втопилися у багні. По обіді вони дісталися до вузького і довгого острова. На ньому якийсь бородатий дядько в'ялив рибу. Дядько не знав, як хлопцям розшукати Байлемового Василя, чи бодай де живуть воронівські хлопці. Він знав лиш рудого Мацика.

Хлопці подалися далі. Зненацька зі степу долинув стукіт копит. Ледве хлопці встигли зачaitися, як з за очеретів вигулькнуло п'ятеро вершників. Чоловіки перевдягнулися на татарських вояків, хоч говорили по-нашому. Чоловіки сміялися, що їх пан гарно придумав. Грицик вирішив іти за ними, бо думав, що між чоловіками може бути сам Швайка. Хлопці йшли не озираючись. То ж і не бачили, як назирці за ними скрадався вовк. Той, через якого вони пересіли на пліт.

Перед очима у хлопців з'явилася невеличка галявина з куренем посередині. П'ятеро вершників схопили чоловіка, що там був. Вони виносили все його добро: в'ялену рибу та птицю, барилко меду, в'язку бобрових та видрячих шкурок. А самого чоловіка (а це був рудий Мацик) вирішили втопити. Бранець тим часом поводився якось дивно. Він підвів голову і з його вуст зірвався дивний посвист. Рудий Мацик все висвистував свою дивну мелодію. І зненацька на коней грабіжників кинувся вовк. Один кінь впав, решта коней зірвалися з місця і кинулися в темряву. Грабіжник крикнув: "Вовкулака", усі кинулись до мертвого коня. А коли обернулися, рудого Мацика вже не було. Не було і Санька з Грициком. Хлопці без пам'яті летіли у глузу ніч.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

НАД ОЗЕРОМ

Хлопці бігли, не дивлячись куди. Боялися не грабіжників, а велетня-вовка. Почало світати. Хлопці й незчулися, як заснули. Прокинулися вони від стривоженого воронячого каркання. Довкола простягався рівний степ. Праворуч мріли сизі дніпровські плавні. Неподалік виблискувало невеличке озерце. Хлопці подалися туди і напилися води.

Санько до чогось прислухався. Хлопці раптом побачили, як один вершник тікає від татар. Друзі залягли в кущі шипшини. Вершники були вже недалеко. Татари гналися за

одинаком, що летів на кошлатому темно-рудавому коневі. Ще один гурт вершників гнав з боку плавнів. Вершник, чорновусий смаглявий юнак, низько припав до шиї коня і час від часу озирався. Грицик встиг завважити на його спітнілому обличчі глузливу посмішку. Вершник чвалом гнав коня саме до озера. За якусь хвилю він з шурхотом врізався в очерети. Хлопці здивовано презирнулися: в цьому очереті навіть псові не сховатися, не те, що вершникові з конем! Згодом повз хлопців пролетіли татари.

В очеретах показався кінь. Проте утікача на ньому вже не було. Татари косили шаблями очерет, плавали у воді, шукаючи втікача. Хлопці здогадалися, що утікач сидить під водою і дихає через очеретинку. А озеро ж невеличке, татари можуть знайти. Проте втікач ловитися все не хотів. Уже й сонце почало скочуватися за Дніпро – а татарські пошуки все ще були марними. Врешті, татари почали вибиратися з озера. Певне, думали, що вже втопився утікач. Татари повільно рушили назад у степ.

Зі сльозами на очах вдивлялися друзі в каламутну воду, шукаючи козака. Його не було. Перш ніж повернутися до пагорба, обережний Грицик вирішив видертися на одну з верб, аби пересвідчитися, чи не наближається до них зі степу ще якийсь татарський загін. Він обрав вербу, стовбур якої ріс трохи похило і був дуже товстий. Грицик розігнався і побіг по нахиленому стовбуру. Та на четвертому кроці нога його зненацька провалилася в якусь порожнечу. Над стовбуром здійнялася хмара порохні. З несподіванки Грицик змахнув руками і звалився на землю. І тут сталося неймовірне. Вербка голосно чхнула, а тоді запитала сердитим людським голосом: "Ти що – не бачиш, куди лізеш?"

ПЕРШИЙ БІЙ ДУРНОЇ СИЛИ

Десяток жовнірів пана Кобильського пленталися попід воронівським лісом. Вони отримали від свого хазяїна наказ зібрати худобу і заховати її десь у нетрях, бо скоро мали напасти татари.

Поміж челядників плентався на старезному коні Демко Дурна Сила, бо пан зробив його своїм жовніром. Демко мав замашного окоренка, такого, що не кожен і втримає в одній руці. Від Демкової зброї всі шаблі відскакували, мов горох від стінки. А от кінь у Дурної Сили виявився нікудишнім. Проте іншого коня пан не дав.

Панську череду, що паслася під Воронівкою, за порадою діда Миколи, мали сховати на Жабиному острові. Челядникам було нелегко впоратися з чередою, корови не хотіли іти. Дід Микола несподівано побачив татар. Було їх чоловік з двадцять. Дід втік у село, Демко опинився попереду жовнірів пана.

Татари нападати не квапилися. Чи то побоювалися, чи то на щось чекали. Вони запропонували здатися. З лісу випірнуло ще десятків зо два татар. Потім кинулися на жовнірів пана Кобильського. Жовнірам вдалося втекти, а Демка оточили, щоб зловити і продати у невідьницькій Кафі. У повітря злетіло кілька арканів. Демко легко відмахнув довбнею перші три. Ще два обплелися навколо довбні. Смикнув їх Демко до себе – і два нападники вилетіли з сідел. Проте знову замахнутися Демко не встиг. Шостий аркан оббив його шию. Потемніло Дурній Силі в очах, і він гепнувся під ноги коневі.

ЛЮДИНА З ДУПЛА

Верба чхала, з неї відвалився шмат кори і перед хлоп'ячими очима з'явилося чимале дупло. А в тому дуплі виднілася голова. У голови було смагляве обличчя і чорні вуса, геть покриті порохнявою.

Перед ошелешеними хлопцями постав широкоплечий юнак. Це був той, за ким гналися татари. Цю людину вони бачили вперше. Цей чоловік знав усе про хлопців: як налякали пана Кобильського і його слуг, як ночували на Сторожовому дубі. Санько розповів чоловікові, як грабували рудого Мацика. Це не сподобалося козакові.

Незнайомиць повів кудись друзів. Хлопці йшли позаду незнайомця і дивувалися, бо він навіть знав, як їх звати. Чоловік сказав називати його Пилипом (це був Швайка).

Коли дісталися плавнів, Пилип звелів друзям відпочивати, а сам кудись щез. Повернувся надвечір на коні, на якому утікав від татар. Коня звали Вітрик. Козак дав друзям поїсти і сказав, що відведе у безпечне місце, бо всюди татари.

Частина друга.

На Козацьких островах

НА КАМ'ЯНОМУ ОСТРОВІ

Під вечір вони вирушили углиб дніпровських плавнів. Та перед тим Швайка скочив на Вітрика і довго вдивлявся у степ. Схоже, Швайку щось дуже непокоїло. Нарешті він зістрибнув з Вітрика, взяв його за повід і повів в очерети.

Коли очерети почали рідшати, вийшли на берег. Виднівся острів із звивистими берегами. Пилип підніс до рота долоню і тричі прокричав пугачем. Затим помовчав і пугукнув іще раз. У відповідь з глибини острова долинуло качине крякання. А через певний час вплив човен з чоловіком-здорованем. Пилип і чоловік радо зустріли один одного.

Здоровань виявився Байлемовим Василем. Він впізнав у хлопцях сина Мокрини і Степана Кореня. Василь перевіз мандрівників на острів.

У глибині острова палало багаття. На рогачках булькотів здоровенний казан з кулішем. Навколо нього сиділо чоловік з десять, які встали і з шанобливим подивом оточили Швайку. Між чоловіками був і рудий Мацик. Крім Мацика та Байлемового Василя тут були всі дорослі воронівські хлопці: Левко Заярний, і Володко Кривописко, і Перепічка з Одудом. Усі всілися вечеряти.

Грицик і Санько заснули. Серед ночі Грицик прокинувся і почув розмову козаків про вовків. Грицик побачив, що у воді пливе песик, і покликав. Собака голова слухняно звернула до нього. За мить вона вибралася з води. Грицик отетерів, бо над ним стояв величезний вовк. Грицик скрикнув "Рятуйте!".

ЦЕ БУВ ТИШКЕВИЧ!

З несподіванки звір відсахнувся від Грицика. Мабуть, він у житті ще ні разу не чув такого вереску. Про всяк випадок вовк примирливо крутнув хвостом. Поруч здригнувся Санько. Прибігли Швайка і Мацик. Звір їх не злякався, а приязніше замахав хвостом і облизнувся. Швайка сказав: "Барвінку, братику мій сіренький!". Вовк тонко заскавулів і кинувся Швайці на груди. Мацик дякував вовкові, за врятоване життя.

Швайка посадив поруч себе Барвінка і заходився вибирати з його шерсті реп'яхи. А

Грицик помітив, що Швайка відкидав не всі реп'яхи. Один клубочок – той, що збився біля правого вовчого вуха – він нишком заховав до кишені. Воронівські козаки принесли вовкові частувань, від яких лишилися лиш кісточки.

Санько подумки спілкувався з вовком. Думав, що хотів би мати такого друга. Зненацька Барвінок підвівся, підійшов до Санька і лизнув його в обличчя. Швайка здивувався і по-особливому глянув на Санька.

Козаки говорили, що добре би було знати, хто обкрадає козаків. Тоді Санько сказав, що знає. Це – Тишкевич, що служить у Кобильського. Байлем сказав, що вони не тільки обкрадають, а й вбивають козаків. А здобич човнами по Дніпру відвозять.

Швайка про щось замислився. І, схоже, думки його витали далеко від цього острова. Затим нібито знічев'я він дістав з кишені реп'яховий клубочок і видобув з нього тонку полотняну смужку. Щось прочитав і спалив. Це помітив лише Грицик.

Тоді Швайка сказав, що вчора татари побували під Воронівкою. Санькові перед очима на мить промайнуло обличчя матері. Хлопцеві здалося, ніби вона поралася по господарству. І дідя Кібчика побачив він, і матір Володка Кривопичка. От тільки Демка Дурної Сили не було. А ще нібито щось трапилося на тому краю Воронівки, що був ближче до Канівців, де мешкав пан Кобильський. Санько вже збирався сказати про це Швайці, про те той приклав пальця до вуст.

Коли всі заснули, Санько сказав Швайці, що відчуває, що з Демком щось трапилося, і з Тарасівкою (кутком у селі).

САМІ НА ОСТРОВІ

Удосвіта дорослі вибралися з острова. Вирішили усе ж простежити, як татари з полоненими будуть переправлятися через річку Псел. Може, вдасться чимось допомогти землякам, котрі потрапили в біду. А оскільки сил було мало, (власне, їх зовсім не було), то постановили підняти на ноги всіх, хто козакував у плавнях неподалік від них.

Воронівці розділилися. Половина на чолі з Мациком рушили униз по Дніпру, аби зібрати тих, хто оселився на островах. Інша половина разом із Швайкою рушила в бік древнього Залозного шляху. Там, у густих дібровах, теж були вільні люди.

Грицика, Санька і Барвінка лишили на острові, хоч хлопці дуже хотіли з козаками. Хлопці ще трохи поспали, а тоді почали вивчати острів. В глибині острова між двох дубів заховався старий курінь. Хлопцям спочатку трохи було лячно самим, але Барвінок поведився спокійно, отже, небезпеки не було.

Хлопці розмовляли. Грицик хотів лишитися на острові. Санькові було шкода мами. Хлопці міркували, що їм треба ще трохи підрости, щоб стати козаками. Раптом Барвінок настовбурчив шерсть. Хлопці поглянули в той бік, куди дивився Барвінок, і мимоволі припали до землі. Вгору по течії піднімалися два човни. Вони пливли до острова. У човнах сиділо троє людей.

Про всяк випадок хлопці причаїлися за кущами. І добре зробили. Бо коли човни підпливли трохи ближче, у передньому весляреві вони упізнали Тишкевича.

ТИШКЕВИЧ

Наблизившись до острова, Тишкевич гукнув, чи хто є. Йому ніхто не відповів. Хлопці з Барвінком сховалися. Прибульці оглянули острів і повернулися до човнів. Один з чоловіків сказав, що козаки певно поїхали вистежувати татарву. Тишкевич лишився на острові, а решту відправив на ще один острівець.

За хвилину один з човнів щез за верболозом. Тишкевич провів їх похмурим поглядом, тоді ще раз роззирнувся довкола і неквапом рушив до куреня. За хвилину виніс в'язку лискучих бобрових шкурок.

Грицик сказав другові, що можна взяти Тишкевича в полон.

За хвилину хлопці напригинці прокралися до Тишкевичевого човна і заховали його в очеретах. Тоді взяли луки, і Грицик, уже не криючись, рушив до куреня, де досі вовтузився Тишкевич. А Санько з Барвінком зачалися за ожиновими кущами неподалік від входу.

Грицик підійшов до куреня, зазирнув у отвір і спитав: "Дядьку, а що ви тут робите?". Тишкевич смикнувся і блискавично вихопив ножа. Чоловік лагідно говорив, але наближався до Грицика. Хлопець покликав друга. Тишкевич побачив вовка і стиснув пальці на колодці ножа. Тишкевич намагався заговорити хлопців, переконував, що не він напав на рудого Мацика. Один лише Барвінок і не думав розгублюватися. Його хижі очі пильно стежили за кожним рухом прибульця. Але Грицик запропонував Тишкевичу таке: хлопці його зв'яжуть, а коли вернуться дорослі – вирішать, що робити далі. Тишкевича завели у курінь, закрили, і чоловік захропів.

Ввечері повернулися друзі Тишкевича, але побачили хлопця. Грицик сказав їм, що живе тут з козами, які недавно зловили злодія і відвезли до Швайки. Грабіжники налягли на весла і втекли.

ДОПИТ

Грицик дивився услід човнові, аж доки той щез за закрутом ріки. Тоді повернувся до куреня, перед яким з луком наготові завмер Санько. Поруч з ним сидів Барвінок. З куреня Тишкевич допитувався, чи не було його товаришів.

Ніч минула спокійно. Хлопці спали надворі з Барвінком.

А зранку в'язень почав ремствувати. Його обурювало, що козаки не приходять. Тишкевич хотів пити. Грицик заніс йому води і помітив, що руки розв'язані. Хлопець швидко підпер двері куреня.

По обіді в'язень заходився виламувати двері. Під вечір повернулися козаки. Швайки з Мациком не було, бо повели врятованих полонених додому.

Хлопці довідалися, що Швайка вивів козаків на невеличкий татарський загін, який перемогли.

Воронівці привели з собою трьох татарських коней. До боків у них були приторочені сакви. В одній знайшли дві шапки-малахайки. Шапки дали хлопцям.

Тишкевич брехав козакам, що він Семен Задорожний з Байбузівки, шукає Демида-козака. Воронівці дивилися на нього і не знали, як їм бути. Ніхто з них Тишкевича в очі не бачив, бо прибився він до пана Кобильського лише цієї весни. Козаки вірили йому. Лиш Санько сказав, що це Тишкевич. А Левко Заярний сказав, що треба дочекатися

Мацика із Швайкою. Усі сіли їсти куліш, навіть в'язня посадили. Та коли почали їсти, незчулися, як за верболозом пролунав стукіт копит, а згодом щось лунко шубовснуло у воду.

Коли воронівці схопилися на ноги і, заважаючи один одному, кинулися до води, — втікач уже досяг протилежного берега. Ще мить — і він щез в очеретах.

ГОНИТВА

Козаки стрибнули на коней. Барвінка кликали з собою, але він не йшов, бо Швайка наказав не покидати острів. В хапанині ніхто з дорослих не завважив, як Санько з Грициком теж скочили на коней.

За плавнями воронівці притримали коней. Втікача і слід пропав. І невідомо, у який бік він подався. Було темно. Козаки не знали, куди їхати. Раптом приїхали Швайка і Мацик. Пилип звелів тікати з острова і слухати вказівки Мацика, а сам поїхав у бік Сули — прямісінько у відкритий степ. За ним поїхали на конях Грицик і Санько.

Мацик наказав козакам перебиратися на Зміїний острів, щоб уникнути небезпеки: Тишкевич направить сюди татар.

Зранку по сліду Тишкевича їхало трійко вершників. Далеко попереду летів на своєму Вітрику козацький вивідник Пилип Швайка. Назад він не озирався. Швайка знав, що Тишкевич служить не тільки панові, а й татарам. Було ясно, чому ординці з такою легкістю обминають озброєні ватаги присульських козаків, і те, чому десятками щезають невідомо куди вільні люди, що поселилися в плавнях.

А Тишкевич нещадно шмагав свого і так вкрай знесиленого коника. Раз по раз озирався назад, і на його видовженому обличчі відбивався тваринний жах. Кілька хвилин тому він завважив позад себе темну рухливу цятку. І цятка ця невблаганно збільшувалася. А ще Тишкевич завважив, що слідом за Швайкою мчать двійко вершників.

Тишкевич згадав, що десь тут, неподалік, має бути сторожовий загін Іслам-бека — того, з яким у Тишкевича не раз і не двічі були спільні справи. Втікач почав завертати.

Швайка, що пильно стежив за втікачем і вже майже його наздогнав, не одразу завважив це. Проте хлопці, які все ще були далеко позаду, помітили те півколо, і Грицик, вйокнувши на коня, подався навперейми. На якусь мить утікач і його переслідувач щезли за байраком. А коли хлопці знову їх побачили, то втікач вибирався з мілкої, геть замуленої річечки, а Швайка лише наближався до неї. Швайка побачив хлопців і крикнув забиратися геть. Але Грицик і далі мчав конем. Санько — за ним.

Врешті, Швайка за якусь хвилю змахнув рукою, запрошуючи хлопців за собою. Невтомний Вітрик знову наздоганяв Тишкевичевого коня. Тишкевич щез у чагарях. Він прямував саме в той бік, де татари палили вогонь.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

САНЬКОВА ВОРОЖБА

Швайка вже знав, що буде далі. Зараз татари оточать Тишкевича і поведуть його до

свого старшого. А тоді татари кинуться за Швайкою.

Та не про себе подумав у цю мить Швайка, а за хлопців. Швайка видобув з кишені якусь скіпку і вплив її у Вітрикову гриву. Тоді поплескав свого чотириноного друга по мокрому крупу і звелів мчати до діда Кудьми. Коней хлопців Швайка теж відправив з Вітриком.

Швайка швидко сховав хлопців у яму під кущами. І сам теж сховався. Здалеку долинув тупіт десятків коней. Вискочили татари. Вони погналися за кіньми Швайки і хлопців. Згодом прискакали ще татари, між ними був Тишкевич.

Був там і Іслам-бек, з яким Швайка уже стикається втретє. Вперше вони зустрілися років зо три тому, коли татари обложили Переяслав. Вдруге зустрілися торік біля Перекопу. А ось тепер – третя зустріч. Швайка міг вистрелити в нього, але Швайку відразу б вбили. Іслам-бек говорив Тишкевичу, що потрібно будь-якою ціною зловити Швайку. Тишкевичу дали татарський одяг, що б не вирізнявся.

Коли ординці щезли з-перед очей, Швайка сказав хлопцям, що треба ховатися тепер у надійне місце. Але татари були скрізь, тому сховалися в зарослій улоговині у покинутому вовчому лігві. Спати не вдалося, бо татари прочісували степ, адже зловили коня Швайки і про все здогадалися.

Швайка наказав хлопцям сидіти і мовчати. З-за його плеча Санько бачив, як до них повільно наближався худий згорблений татарин. Швайка напружинився. Татарин ішов майже на нього. Та Санько подумки наказував татарину дивитися на хмарки. Татарин ні з того ні з сього задер голову до неба і мрійливо промовив: "Біжать хмарки... біжать". Швайка заціпенів з подиву. А татарин пройшов за якийсь крок од них. Коли татари зникли, Санько признався, що це він зробив. Він почувався дуже зле. Його лихоманило. Голова аж розколювалася, руки тремтіли, наче після непосильної роботи. Страшенно хотілося пити.

Гричик розповів Швайці, що Санько заговорив тоді дику кішку на дубі. І Швайка, невловимий, хоробрий і всюдисущий Швайка, що ніколи й нікого не боявся, втупився у Санька з якимось забобонним захватом. "Ну, Санько..." — тільки й сказав він.

ДВОЄ СЕРЕД СТЕПУ

Безкрайньою рівниною їхав Тишкевич. Його побили татари, бо на Кам'яному острові нікого не знайшли. А коли сотня татар поверталася звідти, з очеретів зненацька полетіли стріли, і вісьмох татарів не стало. Кинулися татари на ті постріли, та дарма, нікого не знайшли. Тільки застрягли в трясовині і втратили десятків зо два коней. Тож і дісталось Тишкевичу від старого друга Іслам-бека. Образа на татар не вщухала, бо служив їм сім років, а вони його побили.

З горя Тишкевич завернув у діброву. Добряче підкріпився впольованою дрохвою і вирішив повернутися до пана Кобильського. Але не з порожніми руками. Вирішив поїхати нижче Тясмина чи Сули, де поодинокі живуть козаки, і там награвувати добра.

Раптом щось важке навалилося на нього, збило на землю, і дужі пальці обвилися навколо шиї. Це був Демко Дурна Сила. Він впізнав Тишкевича і вибачився. Демко пояснив, що втік від татар.

Тишкевич нагодував Демка і набрехав йому, що запроданець татар Швайка розвідує усе і сам наводить на села татар. А сам Тишкевич хоче вивести його на чисту воду. Тишкевич брехав, що їздив до татар, щоб викупити людей пана Кобильського. І за Демка пан теж дав великий викуп. Але оскільки Демко втік сам, а викуп забрали татари, то тепер хлопець має віддати гроші. Демко не мав грошей, тому Тишкевич запропонував закупити у плавнях хутра у козаків і продати, а частина торгу буде Демкова. Демко погодився. Тишкевич дістав нових коней у татар. А Демко думав, що винен тепер і Кобильському, і Тишкевичу.

ПАСТУХ РАШИТ

Після того, як Санько відвадив татарина, почувався погано, і Швайка ніс його на руках з самого ранку. А сонце вже от-от зверне на захід. Санько марив. Побачив Швайку, ніби посадили його татари на палю. А посеред натовпу стоїть у татарській одежі дорослий Грицик. Але не можна Грицикові кидатися на допомогу Швайці.

Четверту добу бредуть вони безмежним степом. І не до Дніпра, а в протилежний від нього бік. І лише сьогодні звернули вони на південь. Пізно увечері дісталися до Жовтої балки. На другий день, теж під вечір, Швайка угледів на самому обрії постать якогось вершника. Надіявся, що це Рашит.

І дійсно, це був старий товариш Швайки. Козак нарешті дістав води, зварив цілющого зілля для Санька, щоб стало йому легше. А далі рушають до діда Кудьми, бо він давно шукає таких, як Санько. Грицик дивувався: невже Санько ворожбит?

Пастух Рашит розповів про двох людей, що їх бачив (це були Тишкевич і Демко). Вони відібрали у Рашита коней.

Коли Рашит пішов, Швайка сказав хлопцям, що між татарів теж є люди. І не так уже й мало. Колись Швайка був з матір'ю у полоні. Коли її вбили, Пилипа взяла мама Рашита, яка була з Воронівки. Тому Рашит і Пилип наче брати. Виявилося, що Швайка був сином підстарости Сидірка. Те згарище у Воронівці було його домом. А дід Кібчик тоді лікував пораненого Швайку у Льосі.

В ГОСТЯХ У ВИРВИЗУБА

Під ранок Швайка з хлопцями добрався до козаків, попереду яких їхав довговусий здоровань Штефан Вирвизуб. Швайка попросив його обережно відвести двох коней для Рашита (замість тих коней, що відібрали Демко і Тишкевич). А тоді Швайка сказав, що з Санька буде ще той козак. У Вирвизуба був вовк Сирітка. А Барвінок, як розповів Вирвизуб досі на острові чекає. Вирви зуб розповів, що Белеймові хлопці таки врятувалися, бо втекли з острова.

Козаки Вирвизуба дивно поводитися. Швайка це побачив і запитав, що таке. Тоді Вирвизуб сказав, що ходять чутки, ніби Швайка запродався татарам. Швайка дістав шаблю, щоб битися. Миттю підхопилося на ноги Вирвизубове товариство, проте Штефан Вирвизуб різким помахом руки зупинив його. І розповів, що їздили тут двоє, шукали зрадника Швайку. З опису тих двох Швайка зрозумів, що один – Тишкевич.

Швайка розповів, що хоче знайти Барвінка, а тоді шукатиме Тишкевича. Вирвизуб дав йому коней, щоб не йшов пішки.

ПРИГОДИ ДУРНОЇ СИЛИ

Поки Тишкевич поїхав до татар, Демко Дурна Сила спочивав неподалік від воронівського Сторожового дуба. Демко чекав повернення пана Тишкевича, хоч хотілося в село. Хлопець згадував, як Тишкевич розповідав козаку Верховодці у плавнях, що Швайка – зрадник. Демко не знав, що Тишкевич вбив козака, а собі забирав шкури бобрів, рибу та все добро. А ще Тишкевич їздив до Грека. Повернувся з в'язанкою чи не більшою за ту у Верховодки. Проте чомусь був розлютований. Трохи згодом Тишкевич зазирнув до Сороки. Демка з собою не брав. Роздобув Тишкевич у Сороки сім шкур.

Коли наблизилися до тих місць, де, за словами Верховодки, промишляв сам Вирвизуб зі своїми товаришами, Тишкевич довго вагався, провідувати їх чи ні. Врешті сказав Демкові сховатися з кінями і пішов до Вирвизуба. Демко подумав, що Вирвизуб зі Швайкою заодно.

Тишкевич не вертався. Демко приторочив сакви до сідел і подався у бік Воронівки. За три дні на обрії забовваніли кручі його рідної Воронівки.

І зараз Демко чекав Тишкевича. Раптом на дорозі з'явився Демків дід. Він ішов просто у болото. Туди, де заховався жахний Вовкулацький кут.

Демко збирався побігти до діда, але його здивувало, що старий іде болотами і не топиться. А тоді хлопець побачив ще людину в лахмітті, з довжелезною білою бородою.

Демко не знав, що робити. Сивобородий незнайомиць вже проминув Демка. А з іншого боку, між кущів, вже виднілася постать Демкового діда. Уздрівши сивобородого, дід Кібчик анітрохи не здивувався. Схоже було, що він знав, хто йому зустрінеється. Діди зупинилися під розлогою осикою. Кібчик питав сивобородого Кудьму про свого онука.

І тут Демко не витримав. Кинувся до діда Кібчика.

ХТО Ж ВИВІДНИК?

Щасливі Демко та його дід і насуплений дід Кудьма подалися до вільхи, де Демко показав трьох коней і шкури видр, бобрів і кун. Демко розповів ту брехню, що наплів йому Тишкевич про викуп пана Кобильського. Демко розповів, як Тишкевич їздив до татар і інші їхні пригоди.

З кожним онуковим словом в очах діда Кібчика спалахувало все більше занепокоєння. Обидва діди зробили висновок, що Тишкевич – розбійник. Лише тепер Дурна Сила почав здогадуватися, в чому річ. Тишкевич був не тим, за кого себе видавав. Казав, що їздив до Іслам-бека з викупом, а насправді займався грабіжництвом. А, може, навіть убивав.

Раптом дід Кудьма прислухався: хтось їхав. Але це був не Тишкевич. Їхав Швайка, двоє хлопців, поруч біг вовк. Коли Швайка зупинився біля дідів, Демко накинувся на нього і сказав, що це татарський вивідник. Грицик пояснив Демкові, що це ж Тишкевич вивідник, а не Швайка. Дідові Кібчику було соромно за внука, але Швайка сказав, що дід не винен, що Демко таким дурним вродився. Швайка вирізав кілька лозин і добряче вибив хлопця. Тоді спитав Демка, кому належало хутро. Демко сказав, що Сороці, Грекові, Верховодці, Очеретянці. Тоді Швайка сказав, що цих усіх козаків уже нема, бо

всіх вбив Тишкевич. Один лише Грек дивом урятувався.

Дід Кібчик вирішив поїхати з Демком і повернути хутро козакам, які лишилися. Швайка попросив діда зазирнути до Вирвизуба, віддати йому коней, які той дав Швайці. Дід кібчик попрощався і вирушив з Демком у степ.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

ВОРОЖБИТ ГРИЦИК

Вночі Швайка, діди Кудьма, Грицик, Санько і Барвінок сиділи біля криниці. Швайка спитав діда, як його Вітрик. З конем було все добре.

Швайка сказав дідові, що Грицик – сирота, тому буде за джуру для Швайки. Буде чистити зброю, доглядати коня, вчитися козацької справи.

Щодо Санька, то Швайка думав, що його має вчити дід. Дід Кудьма наказав хлопцям закрити очі, а потім розповісти, що побачили. Санько сказав, що побачив Тишкевича по дорозі від Сули до Воронівки. А Грицик бачив шматок м'яса, бо хотів їсти. Швайка сміявся з Грицика. Раптом почувся цокіт копит, їхав Тишкевич. Але дід сказав Швайці тут його не вбивати, бо пан за свого слугу пів села знищить.

Дід пішов в очерети, сказавши, що завтра сам розшукає хлопців.

Коли хлопці зі Швайкою дісталися до руїн під Воронівкою, у селі вже співали півні. Санько хотів додому, але дід наказав не йти.

Коли Тишкевич приїхав на місце, де його мав чекати Демко, то побачив сліди кінських копит. В очеретах чулися голоси. Але раптом за його конем побігли вовки. Попереду мчав вовк завбільшки з теля. Тишкевич виліз на дерево. А на коня напали вовки. Лише зранку Тишкевич зліз з дерева.

СУД У ПЛАВНЯХ

Дід Кібчик і Демко добралися до козаків. Першого зустріли Мацика. Розповіли, що привели коней, яких Вирвизуб позичив Швайці.

Надвечір приїхав Вирвизуб. Дід впізнав його вовка Сирітку, якого колись годував. Потім дід розповів усе про Тишкевича. Козаки з'їздили по Грека, того, що врятувався від Тишкевича. Грек спочатку мало не вбив Демка, але отримав назад свої шкури і пробачив хлопцеві.

Дід Кібчик вирішив пошукати тут воронівських хлопців. Виявилося, що завтра вони самі сюди прибудуть.

КОЗАЦЬКІ РОЗМОВИ

Дід Кібчик прокинувся раніше за інших. Він не хотів подаватися звідсіля. Колись вони з Кудьмою козакували під Каневом.

Невдовзі прибули воронівці, зраділи дідові. Хлопці почали ловити рибу. А дід вирішив сплести невода.

Рибалки захопилися так, що й про обід забули. А дід працював і пісню про калину співав.

Ввечері дід сам зварив юшку, усім дуже сподобалася. А потім почали говорити про

битву над Синіми Водами. Дід Кібчик сказав, що Вирвизуб міг би зібрати військо і перемогти татар. Козаки домовились, що лишатимуться тут і на зиму.

Частина третя.

Джури вирушають у дорогу

З ВОВКУЛАЦЬКОГО КУТА

Житло діда Кудьми скидалося на ведмежий барліг. Хіба під самісінькою стелею було маленьке віконце.

Санько лишився у діда і вчився. Сюди приходили звірі, яких дід вмів лікувати. Санько уже вмів сили від неба набиратися, на ворожінні всіякому почав тямити і лікувати накладанням рук навчився. Також розумівся на травах.

Проте найбільше Санькові до вподоби блукати поміж небом та землею. Погано лише те, що дідо не дозволяє йому довго блукати подумки. Бо, каже, так можна не втриматися і розповісти комусь, що з ним було чи ще буде.

А ще ці видива багато сил забирають.

Дід Кудьма був дуже старим і часто хворів, багато лежав. Тому хотів більше навчити Санька. Хлопець вчився читати

Санько хотів піти в рідне село. Якось він нишком від діда вирішив туди пробратися. А щоб не було сумно, узяв з собою Барвінка, що саме прибіг з повідомленням від Швайки. І вже під самим селом їх побачила Варка Микитина і заверещала, бо їй привидівся вовкулака. У діда жили вовки. Три вовчики – Лиско, Бровко і Куций, гралися з Саньком.

Барвінок приніс повідомлення від Швайки. Він писав, що татари відійшли у степ, а дід і Санько мають прийти до печер.

Надворі була хуртовина. Санько і дід вирушили в дорогу.

ГЛУХІ ПЕЧЕРИ

З дідом і хлопчиком побіг Барвінок і вовчики. Завірюха шаленіла недовго. Дід зробив вдома собі і Санькові взуття, яке лишало ведмежі сліди.

Місце, куди прийшов дід Кудьма, видавалося ще безлюднішим і дикішим, ніж Вовкулацький кут. Вивернуті з корінням старі дерева, нагромадження гранітних брил. А ще звідкілясь ледь чутно пахло димом.

З-під гранітної брили вийшов Грицик. Санько не міг відвести від давнього товариша захопленого погляду. Грицика важко було впізнати. Кожушок, сива шапка, червоні чобітки, шабля у піхвах при боці.

Звідкілясь вигулькнув Швайка. Він посміхнувся до Санька, міцно обійняв діда Кудьму. Усі зайшли у печеру. Там був чоловік, широкоплечий, тепло одягнений, з оселедцем. Був і вовчик – Хлопчик.

Чоловіка звали Лимар, він був хазяїн Хлопчика. Лимар мав рану на боці, яку зробив вепр. Дід Кудьма взявся лікувати чоловіка.

У приміщенні сиділо ще двоє чоловіків. Їх Санько вже знав. Один, русявий з-за Переяслава, звався Каліберда. Інший, рудуватий Свирид, був родом з Канева. Це були майбутні господарі Лисого та Бровка.

Остапа Каліберда взяв собі вовчика Куцого.

Грицик дав Санькові клунок і сказав, що це від діда Кібчика і всіх інших. У клунку були кожушок, чоботи і смушева шапка. А ще Грицик дав другові справжню шаблю в піхвах.

БИТВА НА КАМ'ЯНИЦІ

Санько з Грициком вислизнули надвір. Вони розглядали свій одяг і раділи. Грицик розповів, що майже місяць прожив у Рашита. Вчився їхньої мови, доки Пилип ходив до Криму.

Санько жалів, що сидів у Вовкулацькому куті і так багато пропустив. Хлопці витягнули свої шаблі і почали битися. Бровко з Лиском цікаво спостерігали. Хлопці обидва вміли гарно битися і знали різні хитрощі.

По обіді Швайка почав розповідати, як все почалося з діда Кібчика, який зі своїми хлопцями з Воронівки гасав вгору та вниз по Дніпру. Одного дня він прихопив з собою ще й Вирвизуба і поволік його за Переволочинський брід. Там було гарне місце для зимівлі. На обрії, бовваніла химерна гора Кам'яниця. Вона була схожа на перевернутий догори дном казан. На яругах козаки могли жити, а на Кам'яниці – боронитися від татар. Вирвизуб погодився тут жити, і наступного дня всі братчики зі своїм скарбом перебралися до яруг. Козаків було біля 200. Всі мали роботу, а найсильніші викочували брили на вершину Кам'яниці, щоб потім скинути на татар. До грудня козаки затягли на гору майже все каміння, що було довкола. Потім дід загадав поливати водою і без того круті схили Кам'яниці. У січні до Кам'яниці пробився Остап Коцюба з трьома десятками своїх хлопців. Виявилось, що Остап витиснув ординців з плавнів.

А коли татари приїхали до Кам'яниці, вийшла сміхота, а не битва, бо татари ковзалися, козаки їх легко нищили, а вовки коней їхніх розганяли. А Манюня (братчики так Демка перехрестили) кидав на голови татарів каміння.

Швайка радив усім козакам зібратися неподалік Перекопу, щоб як тільки ординець висуне носа з Криму, відразу його зупиняти і вбивати.

ВТРАЧЕНА ЗБРОЯ

Грицик сказав Санькові, що скоро зі Швайкою поїде звідси. Санько трохи заздрих. А Грицик із заздрістю дивився на Санька, бо його вчив сам дід Кудьма. Раптом Грицик спитав друга, чи може когось зачарувати, наприклад, Остапа, що саме проходив повз зі своїм вовком. Санько зачарував так, що Остап упав на коліна, гавкнув по-собачому, потім вдавав бугая Петрика і катав свого вовчика. Грицик роззявив рота на те диво. Такого він ще зроду не бачив. Нараз усе скінчилося. Остап востаннє буцнув вовчика і звівся на ноги. Куций шаснув за найближче дерево. Остап нічого не пам'ятав і дивувався, хто так сніг витовк.

Грицик розповів, що у Рашита цілими днями випасав коней з Рашитовим сином Махмутом. Швайка хотів, щоб Грицик гарно вивчив татарську мову.

Біля двох старих осик друзі вирішили битися шаблями. Нараз між ударами до них долинув якийсь звук. Це був величезний ведмідь. Хлопці почали тікати, хоч у Саньковій голові тіпалася думка, ніби він чинить щось не так. Зненацька перед ними виросла

згорблена постать діда Кудьми. Але дід не тікав, він рушив назустріч ведмедеві, хоча в його руках не було навіть лозини. Виявилось, що у ведмедя болів зуб. Дід заговорив зуб, і ведмідь пішов собі. Дід сказав хлопцям, що вони так тікали, що погубили шаблі. Дід пішов їх шукати, а перед тим дорікнув Санькові, бо хлопець міг і сам заговорити зуб ведмедеві.

ШВАЙКА В БІДІ

Швайка збирався їхати до пана Кобильського, але не хотів брати з собою Грицика, хоч Барвінка брав.

А пан Кобильський у цей час сидів у своїй світлиці, біля нього був Тишкевич, який радив подати переяславцям сигнал про небезпеку (про око), а Тахір-бек пана все одно не зачепить, тільки довколишні села трохи пошарпає для вигляду, щоб у Переяславі чого не запідозрили. Ще Тишкевич сказав, що Тахір-бей за Швайку обіцяв табун коней. Зненацька Тишкевич побачив, що іде Швайка, і заховався.

Швайка увійшов до світлиці і сказав, що на початку літа ординці збираються у великий похід на Переяславщину. Кобильський вдав, що налякався. Пан вийшов із світлиці, пообіцявши принести медовухи. Швайка встиг помітити ноги Тишкевича, що сховався, але раптом шестеро здоровенних челядників кинулись на Пилипа і зловили.

Барвінок прибіг до Вовкулацького кута під ранок і дід Кудьма зрозумів, що Швайка у біді. Дід рушив до козаків. Остап пообіцяв, що звільнить Швайку, але дід з Саньком теж підуть разом з ним.

Коли прибули до Кобильського, Санько і дід Кудьма почали навіювати всім, що дід – переяславський староста.

З'явився пан Кобильський. З-за його плеча виглядало розгублене обличчя Тишкевича. Пан дійсно думав, що дід – староста Переяслава. Дід наказав привести Швайку. Невдовзі Швайка вже гарцював на своєму Вітрику.

Дід почував, що його полишають останні сили. Та зненацька йому наче навіяв хтось: дід Кудьма побачив старого товариша Кібчика, який шмагав свого онука Дурну Силу... Посміхнувся старий ворожбит, хотів перевести вдячний погляд на Санька – це ж бо була його підказка, – але не мав часу. Тоді дід наказав Тишкевичу взяти ломаку і добре вибити свого пана. Челядники повалили свого пана на сніг, а Тишкевич заходився бити пана Кобильського. Діда покидали сили, Швайка його вже підтримував.

Тишкевич так розходився, що не одразу й завважив, як вершники розвернули коней і розчинилися в сутінках. А тоді усвідомив, що зробив. Тишкевич швидко сів на коня і рвонув за ворота. І лише тоді ясновельможний пан дещо скумекав.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

КІНЕЦЬ ВОВКУЛАЦЬКОГО КУТА

Тишкевич доганяв утікачів, але дід Кудьма наказав усім заховатися і поки не битися. Дідові було зле. Невдовзі за Тишкевичем погнався гурт челядників пана Кобильського, бо пан наказав догнати Тишкевича і покарати.

Козаки з дідом їхали повільно. Дід Кудьма ледве тримався в сідлі. З обох боків його підпирали Швайка з Остапом.

Поклали діда в землянці, де жили козаки. Санько цілими днями не відходив від діда. А той, прийшовши до тями, квапився передати хлопцеві все, що не встиг до цього. А потім дід зовсім замовк. Лиш інколи з його заплющених очей стікала каламутна сльоза. Санько у думках просив його відкрити очі. І одного разу дід отямився. Покликав Швайку і сказав, що настав його час. Дід Кудьма помер.

МАЦИКОВІ ТОВАРИШІ

Сніги розтанули, наставала весна. Після того, як поховали діда Кудьму, козаки почали роз'їжджатися. Остап з Куцим подалися за свої пороги, інші теж рушили збирати охочих до козакування. Останнім полишив Вовкулацький кут Пилип Швайка. Тепер у нього було два джури: Санько і Грицик. Спочатку Швайка вирішив зазирнути до Воронівки, щоб знайти підходящих хлопців для козакування.

Зустрічати їх збіглася ледь не вся Воронівка. У селі були чомусь певні, що ні Грицика, ні Санька вже давно немає в живих. Санька мати як взяла додому, то так і не відпускала до самого від'їзду. Пана не було, бо з сорому, що його побив Тишкевич, поїхав до Канева і не вертався.

Швайка приймав до свого гурту лише таких, як і сам, відчайдухів. Таких у Воронівці зібралось зо два десятки. До них у день від'їзду прибилося майже стільки ж михайлівських та канівецьких хлопців.

Бугай Петрик не відходив від Грицика ні на крок. А коли воронівці попрощалися з рідними і рушили в дорогу, Петрик теж подався з ними. Лише біля Сули завагався і повернув назад.

Швайка з хлопцями з сіл і з Грициком та Саньком подалися в дорогу. Під вечір Барвінок завмер і сторожко нашорошив вуха, потім ковзнув у лісову гущавину. Там сидів Мацик і його десятеро чоловік. Вони теж збиралися до Вирвизуба. Згодом до гурту приєдналося ще п'ятеро з Берестового, які теж ішли до Вирвизуба.

НА БОБРОВОМУ ОСТРОВІ

На четвертий день на обрії замаячила Кам'яниця. Мандрівники побачили Остапа Коцюбу і його вовка Куцого.

Острів, куди Остап направив Швайкових товаришів, називався Бобровий. Був він доволі великий. На острові зібралось кілька сот людей. Поміж ними був і дід Кібчик. Уздрівши Швайку з хлопцями, забув про все і, наче молодий, кинувся до них. Дід питав про Кудьму.

Звідкілясь випірнув Демко Дурна Сила. Він підріс. І ледве впізнав Грицика і Санька, які теж вирости. Демко показав хлопцям острів.

Досвідчені козаки перевіряли, на що здатні прибульці. До тих, хто тримав у руках різно чи довбню, Вирвизуб ставився з неприхованою повагою. Один прибулий – Охрім, гарно бився з Вирвизубом. А потім виявилось, що Охріма прислав сюди з Черкас пан Дашкевич, який хотів би у злуку з козаками увійти, бо дуже вже на татарів лютий.

Швайка тихцем відійшов від гурту. Спинився над рікою, мовби збирався плюснути

води в обличчя, і щез за кущами. Разом з ним так само непомітно щезло трійко козаків – Горихвіст, Кандиба і Коломієць. І, звісно, приставучий, як реп'ях, джура Грицик.

А Санько стояв і ковтав сльози. Він же так сподівався, що Швайка і його візьме з собою в розвідку! Бо ж збиралися вони пробратися за татарський кордон. Проте Швайка був невблаганний.

ПО ТАТАРСЬКОМУ СЛІДУ

Більше як тиждень ніхто нічого не чув про Швайку та його супутників. Вирвизуб з Остапом уже почали не на жарт хвилюватися. Щось у Саньковій душі віщувало, ніби над Швайкою та його товаришами нависла смертельна небезпека.

На восьмий день на обрії з'явилися густі дими. Це свідчило про появу татарської орди. А під вечір на змиленому коні прилетів Грицик. А з ним Барвінок і Горихвіст. Грицик сказав, що татари пішли на Сулу. А Швайка зараз тягає татарів за собою по степу, бо ув'язалася погоня.

А ще Швайка велів передати, що обдурили його ординці, як малу дитину. Все тинялися по степу малими кошами, а потім злилися в одну орду і погнали до Сули. Хлопці ледве встигли дими запалити.

Наступного дня з'явився й Швайка, геть змарнілий і чорний від пилюки. Кандиба й Коломієць загинули. Швайка сказав, що на Сулу Саїд-мурза повів десятитисячне військо.

Вирвизуб жалів, що козаки не встигли перехопити татар. Тоді дід Кібчик сказав, що козаків лиш близько тисячі, але коли татари повертатимуться, можна встромити їм вила в бік.

Швайка знов рушив у степ, а вісті мав передавати через Барвінка.

Грицик почувався найнещаснішою людиною на острові. Це ж вперше за стільки часу Швайка не взяв його з собою! Але Швайка більше не хотів ризикувати життями інших козаків. Тим більше, він планував перевдягнутися на ординця і піти між татар.

Грицик після Пилипового від'їзду причепився до Вирвизубових братчиків і охороняв підступи до дніпровських плавнів. А от Санькові довелося сидіти на острові як прив'язаному: до нього мав приходити Барвінок з вістями від Швайки.

Барвінок повернувся за чотири дні. Діда Кібчика на острові не було. Він разом з воронівцями днями й ночами лазив у плавнях. Вирвизуба теж не було. Тому Санько прочитав: "Негайно мчіть до Вербової балки. Повертаються татари".

У Вирвизуба усе було готове до походу. Дві ночі добиралися козаки до Вербової балки. Там вони зустріли Швайку. Наближалось п'ять тисяч татар. Швайка наказав козакам зачітися у балці, а сам разом з козацькою старшиною подався по сліду татар. Дізнатися, де воно пройшло, було неважко. Трава була геть витолочена.

Швайка перший вибіг на високий, порослий лісом пагорб. Звідсіля добре було видно величеньку улоговину. Швайка знав, що Саїд-мурза завжди тут зупиняється ділити здобич.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

НАПАД

Татари поверталися без особливого поспіху. Хоч і встигли Швайкові хлопці попередити присульські села про напад – усе ж ординцям вдалося захопити чималий ясир – триста полонених.

Татарське військо пройшло за якихось тисячу кроків од Вербової балки. Саїд-мурза зі своїм загonom зупинився на відпочинок.

Вирвизуб чекав, коли татари відпустять коней та ляжуть спати. Він скликав десятників та сотників і почав роздавати накази: Балеїмів Василь мав рушити до татарських табунів, зняти сторожу, вкрати 300 коней, а решту відігнати; Мацик мав пробратися до полонених, роздати їм ножі; Швайка мав зняти вартових навпроти пагорба.

Грицик з Саньком отиралися межи сотників. Вони розуміли, що Швайка, Василь, Мацик не візьмуть їх з собою. Тому хлопці вирішили тихенько піти за Мациком. Зрештою Мацик це завважив.

Як стемніло, Мацик з товаришами рушили до болота, в обхід ординського табору. Полонених добре охороняли. Мацикові товариші лежали у виямку і не зводили погляду з вартового. Грицик із Саньком взяли ножі і пішли прямо до вартового. Санько заворожив вартового, а Грицик передав ножі крайньому полоненому.

У козацькому таборі тим часом панувало пожвавлення: до байраку з невидимого татарській сторожі боку підходили перші табуни. Піші козаки приманювали коней.

А по той бік пагорба татарський табір почав стихати. Швайці з десятком сміливців вдалося без особливих труднощів безшумно зняти сторожу з сідел. Біля вогнищ і не завважили, що на одному з пагорбів чатують вже не їхні товариші.

Вирвизуб сказав, що пора починати. З балки до пагорба скрадалися без звуку.

Саїд-мурза не спав. Він був злий, бо зловив всього п'ятсот невільників. Він хотів повернутися ще раз, щоб взяти більше.

Раптом на ординців налетіли козаки. Сотні стріл з підпаленим жмуттям полетіли в шатри вельможних ординців. Їхніх коней уже не було. Частину табунів Байлем погнав у бік дніпровських плавнів, а решта коней, на яких сиділи козаки, чвалом накочувалися на своїх колишніх господарів. Спалахувала люта січа. Бранці теж кидалися на ординців.

Демко Манюня на мить зупинився, щоб витерти піт з чола. Зненацька хтось вихопив у нього з рук ковану довбню. Демко лише встиг помітити, що навколо голови його кривдника розсипалося довге волосся.

Затято билися татари. То один, то другий, набачивши щілину між козаками, поодиноці шмигав у темряву. Коли зійшло сонце, на полі бою залишилися самі козаки. Окроплені своєю й татарською кров'ю, вони підкидали у повітря шапки, обіймалися й кричали так, що можна було подумати, ніби починалася нова битва.

Згодом Демко побачив свою довбню. Біля неї сиділа тітка Мокрина.

А серед зловленої татарами худоби, а тепер звільненої козаками, був навіть бугай

Петрик.

ЖІНОК У ТАБОРІ НЕ ТРИМАТИ!

Скільки загинуло татарів, ніхто не рахував. Полонені бранці вирішили лишитися з козаками. Жінки – а їх було понад сотню – звісно, хотіли повернутися до своїх домівок. Проте вони були такі знеможені, що дід Кібчик вирішив трохи потримати їх на острові.

Серед бранців було з півсотні дітей Грицикового віку, або й молодших. Вони одностайно вирішили навіки залишитися в козаках. Проте на їхню думку дорослі не зважали, і хлопці люто заздрили Грицикові й Санькові.

Козацькі роз'їзди постійно пильнували степ. Ніхто не мав ані найменшого сумніву, що розлючені татари ось-ось наваляться на козацький острів всією силою. Тож Остап Коцюба разом з дідом Кібчиком їздили по довколишніх місцинах, вирішуючи, де б краще влаштувати засідки.

Швайки на острові не було. Одразу після розгрому ординців він нишком подався у степ на татарському коневі. Тож Грицик тепер складав компанію Остапові та дідові Кібчику. Час від часу до них приєднувався і Санько. Проте здебільшого він сидів біля матері. Мокрина хотіла лишитися на острові, бо Воронівку спалили.

Піші козаки тепер перебирали татарських коней, як поросят на ярмарку. Вистачило на всіх. Навіть зайві були.

Чекання майбутньої битви виявилось чи не страшнішим від самого бою. В голову лізло всяке. А що, коли Швайка вчасно не подасть вістки зі степу? А що, коли татари наваляться не найближчими улусами, а покличуть допомогу з самого Криму? Тож не дивно, що дехто з старшини був за те, аби нишком розійтися по довколишніх плавнях. Інші, серед них дід Кібчик і Вирвизуб з Остапом, були за те, щоб зустріти ординців оружно.

І Вирвизуб готувався. Майже цілими днями учив битися новобранців.

Проте небезпека чатувала на козаків з іншого боку. Жінки і дівчата на острові геть розперезалися: то одяг в козаків брудний, то їжу не таку варять, то дівчата цілу ніч з хлопцями стоять, а вдень хлопці ходять сонні. Тому жінок, дівчат і дітей попросили йти додому. Мокрина не хотіла покидати Санька, тому йому довелося заворожити матір.

ЗАСІДКА

Саїд-мурза повагом вибрався на вершину пагорба. Навколо нього стояло готове до бою військо. Він бачив, як перед плавнями метушилося з півсотні невірних. Скидалося на те, що вони лише щойно уздріли перед собою таку могутню силу і тепер з жаху не знали, що чинити. Саїд-мурза зараз помститься за всі приниження, яких зазнав два тижні тому. Він навіть не кликав собі підмогу, бо думав, що є ще сила, здатна розтоптати цих козаків.

Неподалік від Саїд-мурзи шулився Тишкевич. Одіж на ньому була пошматована, на тілі досі не зажили рубці від канчука, яким Саїд-мурза пригостив його два тижні тому. Кобильський за голову Тишкевича заломив таку ціну, що можна купити табун добрячих коней. От і лишилося йому дійти згоди з татарами.

Саїд-мурза наказав винищити тих людей, що крутилися перед плавнями. Козаки

побачили татар і подалися углиб плавнів. Козаки то щезали за закрутом дороги, то знову вигулькували перед татарські очі. Потім козаки розтанули в плавнях, наче їх і не було. А татари почали тонути у трясовині. Тоді тисячі стріл сипонули в татар. Саїду-мурзі доклали, що козаки зробили засідку: з трьох боків болото. Саїд-мурза наказав спалити плавні.

БИТВА У ПЛАВНЯХ

Вирвизуб, дід Кібчик і Швайка спостерігали, за тим, що відбувалося. Це Швайка придумав загнати татар у трясовину, але Остап пішов втілювати план, бо боявся, щоб Швайка не загинув. В Швайчинім задумі був один гандж. Замість того, щоб гнатися за десятком другим козаків, татари могли б віялом розсіятися плавнями. Тоді вони неминуче зайшли б за спину засідки, і хлопцям довелося б непереливки. Та, на щастя, цього не сталося. Але через деякий час Вирвизуб побачив, що татари і віялом, і клином поперли на козаків. Добре, що татари в плавнях не вміли так добре битися, як у степу. Воронівці засіли в глибині плавнів на одному з плавучих острівців.

Дід Кібчик, як і інші старі та ті, хто одужував, залишилися на Бобровому острові. Важко поранених козаків та Санька з Грициком дід заздалегідь запроторив у такі нетрі, що навіть Швайка не зміг би їх розшукати.

За хвилину перед воронівцями стояло десятків зо три ординців. А тріск в очеретах усе не вщухав. Рій козацьких стріл вдарив у груди зайдам. За ним другий, третій. Татари відповіли зливою стріл. Воронівці поповзли в протилежний від ординців бік острівця, затим подолали нешироку протоку вплав, бо хоча води було по коліна — під нею зачаїлася глевка безодня.

Татари ще довго обстрілювали безлюдний острівець. Тоді шаблями накопили побільше очерету, зв'язали його в кулі і, вкладаючи перед собою, поодинці перебралися на острівець.

Швайка, зібравши з півсотні братчиків, погукав зайд і влаштував їм теплу зустріч. Та все ж відбилися ординці, відігнали козаків углиб плавнів, хоч і втратили майже половину своїх товаришів.

Перед татарами з'явився Тишкевич, його вбили, прийнявши за ворога.

А от Грицик з Саньком почувалися найнещаснішими в світі. Щоправда, Санькові було трохи легше. Він перев'язував поранених, зашіпував болі, поїв зіллям. А Грицик сидів з бугаєм і жалівся, що не взяв Швайка його. Несподівано з очеретів вийшло четверо татарів. Один з козаків, над якими клопотався Санько, підвівся і потягся до шаблі. Блаженні посмішки сповзли з татарських облич. Прибульці вихопили зброю і рушили вперед. Санько не міг заворожити татар. Врятував хлопців бугай Петрик. Але ціною власного життя, бо вбивши трьох татар, з четвертим потонув у болоті.

Татари таки прорвалася до Дніпра. Вихопилися ординці з очеретів саме навпроти Бобрового острова. Доки старі та криві добиралися до берега – ординці були вже посередині протоки. Дід Кібчик наказав ховатися у Воронівському курені. Хотіли діди запитати, чому треба ховатися саме у Воронівському курені, проте на запитання не було часу, тому швидко заховалися. Татари вистрелили вогненними стрілами у курінь.

Він почав горіти. Але дід у задній стіні зробив дірку, під нею погойдувалася вода. Так діди врятувалися, а тоді почали стріляти у татар, які не сподівалися нападу. Незабаром надбіг з хлопцями всюдисущий Швайка, котрий побачив дим на острові. З татарами було покінчено.

А бій у плавнях не вщухав. Татари палили плавні, але вони не горіли. Саїд-мурза зрозумів, що не переможе. Та все ж він на щось чекав. Ввечері наказав сурмити про відхід. За мить перші татари висипали з очеретів, мов згряя наполоханих горобців. Майже половина залишилася у плавнях.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

ДЖУРИ ВИРУШАЮТЬ У ДОРОГУ

Після битви з воронівських хлопців залишилися лише Левко Заярний, Демко, Влодко Кривопичко та Тиміш Одуд. Загинув Остап Коцюба, разом з ним полягло й двісті його товаришів. Загинув Мацик з товаришами. Вирвизуб був перев'язаний з ніг до голови. Він теж втратив майже всіх братчиків. Живими лишилися близько чотирьох сотень козаків. Та й то, більша половина з них поки що не могла рухатися.

Санько з Грициком ходили набурмосені і навіть не дивилися на діда Кібчика зі Швайкою. Дід Кібчик вважав, що тепер люд уже посуне в плавні валом. А Швайка сказав, що татари можуть обійти їх стороною, тому краще придивитися до Хортиці. Бо татари не встигнуть і висунутися з Перекопу, а козаки їх відразу з Хортиці відіб'ють.

Швайка зібрався в далеку дорогу на Хортицю. Сакви були повні татарського одягу, вірний Вітрик й Барвінок чекали. Пилип сказав дідові, що й хлопців бере з собою. Швайка з Грициком і Саньком виїхали у дорогу надвечір. Козаки стояли й дивилися їм услід, аж доки Швайка з джурами щезли за древньою могилою.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*